

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2023; 29(4)-116. Sayı/Issue -Güz/Fall
DOI: 10.22559/folklor.2447

Araştırma makalesi/Research article

Antalya'da Definecilik ve Define Folkloru Üzerine

On Treasure Hunting and Treasure Folklore in Antalya

Erdal Taşbaşı*
Gökhan Tiryaki**

Öz

Müzelerin değerli eserleri saklamak için kabul edilebilir tek mekân ve arkeolojinin ise bu eserleri ortaya çıkarabilecek tek meslek grubu olarak tanımlanması 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu tarihten önceyse toprak altındaki değerli/değersiz kalıntılar antikacılar, koleksiyonerler ve define avcılarının ilgi alanını oluşturmaktaydı. Belirli bir zaman ya da dünyanın herhangi bir bölgesine özgü bir davranış biçimi olmadığı için evrensel bir kültürel fenomen haline gelmesi, defineciliğin iktisadi ve kültürel boyutlarının akademik çevrelerce de sahiplenilmesini teşvik etmiştir. Hem definecilik faaliyeti hem de definecilik kültürüne yönelik araştırmalar söz konusu olduğunda, eski eserler açısından ülkemizin önde gelen merkezlerinden biri olan Antalya kritik öneme sahiptir. Zira, geçtiğimiz yarım asırdan beri sahil kesimlerinden yüksek yayla bölgelerine değin Antalya'da gerçekleşen definecilik faaliyetleri bilimsel nitelikli arkeolojik kazı ve yüzey araştırma sayılarını misliyle aşmıştır. Bu durum, yakın geçmişte yayımlanan azımsanamayacak sayıda araştırmada adli

Geliş tarihi (Received): 13-01-2023 Kabul tarihi (Accepted): 20-10-2023

* Doç.Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Antalya-Türkiye/Akdeniz University Faculty of Letters Department of History. Antalya-Turkey. erdalt@akdeniz.edu.tr. ORCID ID 0000-0003-2062-8383

** Doç.Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Antalya-Türkiye/Akdeniz University Faculty of Letters Department of Archeology. Antalya-Turkey. gtiryaki@akdeniz.edu.tr. ORCID ID 0000-0001-5946-4369

boyutu ve/veya korumaya dönük zafiyetler ile kültürel yanları çerçevesinde ele alınmıştır. Bununla birlikte Antalya’da definencilik faaliyetlerini tarihten gelen örneklerle kültürel ve folklorik bağlamıyla konu edinen bir çalışma ile mevcut literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktayız. Burada çoğu ilk kez literatüre tanıtılacak bir dizi belge aracılığıyla Antalya’da definencilik folklorunda kullanılan bazı motifler ve onların sürekliliği üzerinde durduk. Seyahatnamelerde kaydedilen memoraatlar ve Osmanlı Arşiv belgelerinde nakledilen adli olaylar üzerinde yapılan incelemelerle temin ettiğimiz bilgilerin, herhangi bir definencilik faaliyetini yerel inanış ve uygulamaları tarif edecek şekilde aktardığını gördük. Bu özellikleri nedeniyle çalışma bir yandan farklı kaynaklar tarafından nakledilen definencilik anlatılarını okuma fırsatı sunarken öte yandan da söz konusu faaliyetlerin kültürel ve tarihî arka planlarını gözden geçirme şansı vermektedir.

Anahtar sözcükler: *Antalya, definencilik, motifler, inanışlar, folklor*

Abstract

The definition of museums as the only acceptable place to store valuable artifacts and archaeology as the only professional group that can reveal these artifacts emerged in the 19th century. Before this date, valuable/worthless remains under the ground were the area of interest for antique dealers, collectors, and treasure hunters. The fact that it has become a universal cultural phenomenon, since it is not a behavior specific to a particular time or region of the world, archaeology has encouraged the economic and cultural dimensions of treasure hunting to be embraced by academic circles. Antalya, one of the leading centers of our country in terms of ancient artifacts, has a critical importance when it comes to research on both treasure hunting and treasure hunting culture. Treasure hunting activities, that have taken place in Antalya, extending from the coastal areas to the high plateau regions since the last half century, the number of these activities have exceeded the number of scientific archaeological excavations and surface research. This situation has been discussed in a substantial number of studies published in the recent past within the framework of its judicial and/or protection-oriented weaknesses and cultural aspects. In addition, we aim to contribute to the existing literature with a study that deals with treasure hunting activities in Antalya with examples from history and in the cultural and folkloric context. Here, we focus on some motifs used in the folklore of treasure hunting in Antalya and their continuity, through a series of documents, most of which are introduced to the literature for the first time. We have seen that the information we obtained from investigations on the memoirs recorded in the travelogues and the forensic events recorded in the Ottoman Archive documents conveyed any treasure hunting activities in a way that describes the local beliefs and practices. As a result, the study not only provides the opportunity to read treasure hunting narratives transmitted from different sources, but also gives the opportunity to review the cultural and historical backgrounds of such activities.

Keywords: *Antalya, treasure, motifs, beliefs, folklore*

Extended summary

Background

Treasure hunting, which is an activity carried out to search and find valuable metals or items buried underground, has gained a popular cultural identity among the people by feeding on assumptions and various narratives for thousands of years. When the findings and records pertaining to the historical background of treasure hunting are examined, we can see that it has a very old place in human history. Indeed, when we look at the research, we can trace recorded incidents of treasure hunting, which has a very old history, back to the Middle Eastern civilizations and Ancient Egypt. Anatolian geography, where many ancient settlements were once located, is also one of the places where treasure hunting activities continue. When it comes to the ancient settlements that harbor historical artefacts, which are one of the most important search items in treasure hunting activities, we see that the ancient ruins in these places find a space of expression only within the interest of collectors and treasure hunters. This situation continued until the 19th century when museology emerged and gained importance. We see that treasure hunting, which has somehow continued its existence as a universal culture until this period, is now being embraced by academic circles.

Research purpose

When it comes to research on treasure hunting and its culture, Antalya, one of the most important centers in Turkey in terms of the abundance of historical monuments. Indeed, Antalya has become one of the most famous locations in our country for treasure hunting activities due to the presence of many ancient cities within its borders. However, many studies mostly draw attention to the forensic dimension of treasure hunting activities and the deficiencies in the protection of antiquities. Academic studies dealing with the social and cultural dimensions of the treasure culture are lacking. In this study, which was conducted to both eliminate this deficiency and contribute to the existing literature, we tried to reveal the social and cultural aspects of treasure hunting fed by history, using Antalya as an example.

Methodology

The sources we use in the article, which tries to trace the historical accumulation of the treasure culture in Antalya to the present day, consist of travelogues and archives from Ottoman records. Through some documents, most of which will be introduced to the literature for the first time, we have seen certain motifs, associated with the treasure culture that developed in Antalya and their continuity, need to be emphasized. From the information we obtained through memoranda's written in travelogues, judicial events, and inter-institutional correspondences we were able to identify from Ottoman archival documents, we have seen that treasure hunting activity has close links with local beliefs and practices and bears traces of all motifs belonging to the treasure hunting culture.

Findings and conclusions

In our study, the findings regarding the treasure culture and its features, can be evaluated the beliefs in the existence of treasure. These consist of the perception of written / embroidered artefacts as talismans or maps pointing to the treasure and narratives about hiding valuable things. There are many historical or contemporary narrative rituals that feed the belief that the treasure exists. These narratives are extensive and include the burial of the dead with their wealth in ancient beliefs, the placement of money in the foundations of temples or buildings built for charity in order to be used in the future, the ancestors hiding money in various ways for the welfare of their future descendants, the burial of valuable treasures that societies who had to leave their places of residence for various reasons could not take with them, and the burial of the wealth obtained by pirates and bandits. Due to these beliefs, ancient settlements, temples, and cemeteries in Antalya have been the target of treasure hunters throughout history. Again, as per the demand of Yörük communities and Seljuk rulers for narratives fed by the belief that their ancestors hid money for future generations, is an example of a treasure-seeking culture that has continued with a sociological and cultural past. In addition to this, the fact that the rumor about goods saved from a sinking ship being hidden in a cave is reflected in official documents can be transferred as the reflection of the narratives about the treasures belonging to pirates, on the beliefs and cultural aspects of treasure hunting.

The history of treasure hunting in Antalya, which shows that the treasure hunting culture in Antalya was not only due to economic conditions but also by cultural conditions, has spread over a wide area and time with stories that have exceeded the borders of the city. The treasure culture in Antalya, which is adorned with motifs related to treasure culture and has presented new examples to these motifs, has produced its continuity from its own accumulation. Based on the findings we have obtained from the records we have examined; we can say that we have revealed the deep-rooted accumulation of treasure folklore in both Antalya and Turkish folk culture.

Giriş: Definecilik folkloru ve araştırma birikimi

Define denilince ilk akla gelen unsurun gömülmüş veya saklanmış nesne olması, defineciliği genellikle toprak altında olduğu düşünülen değerli şeyleri kazı yoluyla çıkarma işi haline getirmiştir. Gizlenme nedenleri ile gizlenmiş olana ulaşma olanaklarını konu edinen varsayımlar ve çeşitli anlatılardan beslenen definecilik binlerce yıldır devam ederek, halk arasında popülerliğini hiç kaybetmeyen bir kültürel kimlik kazanmıştır.

Define kelimesi bir şeyi örtmek, gizlemek, gömmek anlamına gelen *defn* kelimesinden türemiştir ve yer altına gömülmüş altın ve benzeri değerli eşya anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2005: 171). Toprak altındaki ve değerli şeyler olarak *gömü*¹ isminin de kullanıldığı define *kenz*, *rikâz* ve *hazine* kelimeleriyle de ifade edilmektedir (Aktan, 1994: 87). Etimolojik kökeninin ötesinde somutlaştırıldığında, sahibinin kim olduğu bilinmeyecek kadar eski bir zamanda yer altına gömülmüş olan değerli madenler veya bu madenlerden

yapılmış olan eşya, para, silah ve alet gibi şeylere define dendiği söylenebilir. Bunlardan *kenz* çeşitli eşyaların saklandığı sandık, altın ve gümüş için kullanılırken, kaynaklar üç çeşit kenzden bahsetmektedir. Bunlar İslami dönem eserleri için *kenz-i İslâmî*, İslamiyet'ten önce veya İslami olmayan eserler için *kenz-i cahilî* ve hangi döneme ait olduğu anlaşılmayanlar için de *kenz-i müstebeh* şeklinde tasnif edilmektedir. Define anlamında kullanılan diğer kelime olan *rikâz* ise daha çok yeraltındaki değerli maden cevherleri ile İslamiyet öncesi gömülmüş olan hazineler için kullanılmaktadır (Akgün, 2012: 62). Ayrıca bir şeyin define sayılması için gerekli olan unsurlar vardır. Bunlar sözü edilen objenin gömülmüş veya saklanmış olması, taşınabilir olması, değerli olması ve sahipsiz olması şeklinde sıralanabilir.

Define toprağın altında bulunan ve değeri para ile ölçülebilen eski eser,² değerli maden ve taş gibi nesnelere ifade ederken (Konyar, 2009: 84; Akkuş ve Efe, 2015: 108) toprak altında yattığı düşünülen gömüyü bulmak umuduyla kazı yapan veya yaptıran kimseye de defineci³ denilmektedir. Defineciliğin yasal olan ve olmayan halleri mevcuttur. Ama genellikle de yasal olmayan yollarla yapıldığı düşünülmektedir. Gerçekten de çok eski bir uğraş olan definecilik deyince ilk akla gelen şeyler, söylentilere inanıp zengin olabilmek için girilen ve çoğunlukla yasadışı olarak yapılan kazılar ile tarihî yapılara veya eserlere zarar veren kaçakçılardır (Parladır, 2016: 214). Öte yandan hukuki yollara başvurarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan define arama izin belgesi alınarak veya bakanlığın görevlendirdiği kimseler gözetiminde yapılan define arama işlemi *yasal definecilik* (Kuşcu, 2019: 1107) olarak adlandırılırken, hiçbir resmî kuruma haber vermeden bireysel olarak yürütülen kazı faaliyetlerine de kaçak/yasadışı definecilik denilebilir.

Definecilik üzerine yapılan araştırmalar, toprak altında değerli şeylerin gömülü olduğu ve onların çeşitli ritüelistik davranışlarla güvenilir bir şekilde çıkarılabileceğine ilişkin anlayışın insanlık tarihi kadar eski olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, define arayıcılığıyla meşgul olan ilk tarihsel kimlik Yeni Babil Kralı *Nabonidus*'dur (M.Ö yak. 556-539). Günümüze ulaşan yazılı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Nabonidus definecilik illetine öylesine saplantılı bir şekilde bağlanmıştı ki, sonunda tahtını bırakıp ömrünü Güney Mezopotamya'nın kadim topraklarındaki eski yerleşim yerlerinde bulunan tapınaklarda kazılar yaparak geçirmişti (Schnapp, 1996: 29). Benzer bir durum, Eski Mısır ülkesi için de geçerlidir. Arkeolojik kayıtlar, Firavunlar ve yüksek devlet memurlarının bir yandan gösterişli mezarlar inşa ederken öte yandan bu mezarların define avcıları tarafından soyulmaması için oldukça çaba sarf ettiklerini göstermektedir (Trigger, 1996: 44). Ancak süregiden araştırmalar, Mısır topraklarında defineciliğin neredeyse günümüze değin hiç kesintiye uğramaksızın devam ettiğini ortaya koymaktadırlar. Hatta iş piramitlerin yıktırılması düşüncesine kadar gitmiş, bu konuda bir tasarı da hazırlayan Abbasi halifesi Me'mûn bunun için çok sayıda işçi toplamıştı. Piramidi delmeye başlayan işçiler duvarı aşırı başka bir duvarla arada boşluk olduğunu görünce yapıyı yıkmaya girişimine son vermişlerdi (İbn Haldun, 2009; 634). Ancak bu girişim ilerleyen zamanlarda halifenin söz konusu boşlukta hazine bulduğu söylentilerinin yayılmasına neden olmuş ve piramitler definecilerin sürekli

hedefi haline gelmiştir.

Okascha El-Daly (2005) Doğu Akdeniz'in kadim toprakları üzerinde serpilip gelişen İslami çevrelerde hem defneciliğin hem de antikacılık ve koruma anlayışının birbirleriyle eş zamanlı olarak serpilip geliştiğini ifade etmektedir. Buna göre, Mısır'da artan defnecilik faaliyetlerine karşı kazıları belli bir düzene sokma girişimini yansıtan ilk resmî düzenleme İbn Tulun tarafından 9. yüzyılda yürürlüğe sokulmuştu. İzleyen Fatimi Dönemi'nde ise (10-12. yüzyıllar) saray memurları arasında defnecileri ve bulunan defineleri kontrol etmekle görevli kimselerin yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde aynı zamanda Arap İslam dünyasında define çıkarma usullerini etraflıca açıklayan eser sayılarında da muazzam bir artış yaşanmıştır. Örneğin, El-Maghrabi'nin *Fi Fath Al-Kumuz*'unda (=Definelerin Açılması Üzerine) define açılırken ifritlerden korunmak için yapılması gereken ritüeller, Al Maqrizi'de gizli definelerin nasıl tespit edilebileceği ve bugün Fransız Ulusal Kitaplığında korunan yazarı belirsiz MS Arabe 2765 numaralı el yazmasında ise başlıca define işaretleri etraflıca sıralanmaktaydı. Nihayetinde defnecilik 12 ve 14. yüzyılı Mısır'ında o kadar yaygınlaşmıştır ki *Abdülatif El Bağdadi*'nin *El İfade* ve İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinde, bu işle uğraşan kişilere yöneticiler tarafından daha güçlü yaptırımlar uygulamasının talep edildiği anlatılmaktadır. (El Daly 2005, 31-56).

Öte yandan Türkiye'de defnecilik her zaman can yakıcı bir sorun olmuşsa da konuyu tarihsel ve kültürel bağlamlarıyla ele alan araştırmalar eksiktir. Halihazırdaki çalışmalar ağırlıklı olarak tarihî eser kaçakçılığı, kültürel miras bilinci ya da eski eser koruma mevzuatının defneciliği engelleme hususundaki yeterliliği/yetersizliği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu genel çerçeveyi aşarak defneciliği bir kültürel fenomen olarak ele alan incelemelerden biri A.E. Uysal tarafından hazırlanan *Türkiye'de Halk Defneciliğinde Folklor Unsurları* (1974) olmuştur. Uysal'ın giriş seviyesindeki bu bildirisi konuyu akademik gündeme taşıyor olması açısından önemlidir. Bununla birlikte, İ. Şenesen'in *Türkiye'de Define ve Defnecilikle İlgili İnanışları ve Bu İnanışların Motif Index'e Göre Değerlendirilmesi* adlı çalışması saha araştırmalarından derlenen veriler analiz ederek *Motif Index of Folk Literature* çerçevesinde sınıflandırmıştır. Söz konusu çalışmada definenin oluşumuna dair inanç motifleri üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda ölümden sonra yaşamın devam ettiği inancına sahip olan kimi toplumlarda ölen kişinin sonraki yaşamında da rahat hayat sürmesi için servetiyle birlikte gömülmesi söz konusuydu. Yine hayır işleme amacındaki zengin kişilerin dinî yapılar inşa edilirken altlarına gömü yerleştirdikleri şeklinde anlatılar da mevcuttur. Buradaki gömünün varlık amacı herhangi bir nedenle mabet yıkılırsa yeniden inşası için kullanılmasıdır. İşte bu nedenlerle dinî yapılar ve mezarlıklar defnecilerin hedefinde olan yerlerin başında gelmiştir. Bu nedenle Türkiye'de de define ve defnecilik ile ilgili hikâyeler ve bunların buldukları yerlerle ilgili anlatılara olan inanç da bir hayli yaygındır⁴ (Şenesen, 2016: 284). Bu inanca Anadolu'da defnecilik ve gizemli hikâyelere, belirli bölgelerde yoğun olarak yerleşmiş olan Ermeni ve Rumların Osmanlı döneminde sahip oldukları bitmez tükenmez zenginlikleri ve gömdükleri defineler ile ilgili hikâyelere (Karataş, 2021: 86; Kurt Çalışkan, 2019: 93) dair ilgi de eklenmiştir. Üstelik bu ilgi elde edilecek altın, sikke ve diğer değerli eşyaların büyük paralar kazandıracağına yönelik

umutla birleşmiştir. Bu durum ise toprak altında define arama temelli halk defineciliğini ortaya çıkarmıştır (Yolcu ve Karakaya, 2017: 118; Kuşçu, 2019: 1093).

Yolcu ve Karakaya'nın *Definecilik Folkloru* (Yolcu ve Karakaya, 2017) adlı incelemeleri gerçekten de oldukça ilgi çekici bir metodik yapıya sahiptir. Burada, kaynak koleksiyonu sözlü kaynaklar yanında efsane ve memaratlar ile genişletilerek Türk avcı inanış ve uygulamaları ile defineciler tarafından kullanılan bazı inanış ve uygulamalar arasındaki paralelliklere dikkat çekilmiştir. Araştırma birikimine yakın geçmişte eklenen bir diğer inceleme ise Kurt Çalışkan'ın hazırladığı *Bir Yeraltı Ekonomisi Olarak Definecilik: Van Örneği* (Kurt Çalışkan, 2019) başlıklı tez çalışmasıdır. Konuyu tarihsel süreklilik içerisinde ve farklı veçheleriyle ele alan bu çalışma son derece geniş ve doyurucu içeriğe sahiptir. Definecilik kültürü alanındaki özgün araştırmalardan biri de "*Azıcık Suçlu*": *Definecilik Folkloru* (Karataş, 2021) adlı eserdir. Eserde definecilik konusunu hukuki yanlarıyla da değerlendiren Karataş bu faaliyeti bir kültür kapsamında daha geniş perspektifte ele almaktadır. Eserinde ileri sürdüğü tezlerini folklorik yanları bakımından sözlü araştırmalar ile destekleyen yazar, Anadolu'nun kadim geçmişi, inanç çeşitleri, coğrafi özellikleri ve tarihî kalıntılarıyla âdeta definecilik kültürünün gelişmesine zemin hazırlayıcı özelliklerini ve kaçınılmaz olarak burada defineciliğin yaygın bir kültür halini aldığını gözler önüne sermektedir. Bu kadar güçlü ve eski temeller üzerine inşa edilen ve yasaların çizdiği çerçeveden çıktığında suç olan bu faaliyetin Anadolu halkı nezdinde "nasip, kısmet, kader, rızık" kavramlarına dayalı olarak gelişen bir meşruiyet kazanmış olmasına dair çıkarımlar sunan eser oldukça dikkat çekici bir folklor çalışmasıdır.

Antalya'da define ve definecilik anlatıları

Antalya eski eserler açısından ülkemizin önde gelen merkezlerinden biridir. Kentin sahip olduğu bu eşsiz zenginlik bir yandan onu gözde bir kültürel miras merkezi kılarken öte yandan definecilik faaliyetleri açısından da ülkemizin adı en çok duyulan yerlerinden biri haline getirmektedir. Nitekim geçtiğimiz yarım-asırdır sahil kesimlerinden yüksek yayla bölgelerine değin Antalya'da gerçekleşen definecilik faaliyetleri bilimsel nitelikli arkeolojik kazı ve yüzey araştırma sayılarını misliyle aşmıştır. Bu durum, yakın geçmişte yayımlanan azımsanamayacak sayıda araştırmada adli boyutu ve/veya korumaya dönük zafiyetler çerçevesinde ele alınmışsa da toplumsal boyutunu farklı bileşenleri ile ele alan araştırmalar bugüne değin hazırlanmamıştır. Başka bir deyişle, Antalya'da definecilik faaliyetlerini kültürel ve folklorik bağlamıyla konu edinen çalışmalar bütünüyle eksiktir.

Nitekim, bu çalışma bu eksikliğin giderilmesine dönük çabalara katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Burada çoğu ilk kez literatüre tanıtılacak bir dizi belge aracılığıyla Antalya'da definecilik folklorunda kullanılan bazı motifleri ve onların sürekliliği üzerinde durulmaktadır. Çalışmada kullanılan belgeler seyahatnameler ve Osmanlı Arşiv belgelerinden temin edilmişlerdir. Bununla birlikte, belgelerin ortak özellikleri, tümünün belli bir definecilik faaliyetini yerel inanış ve uygulamaları tarif edecek şekilde aktarıyor olmasıdır.

Bu nedenle de bir yandan farklı kaynaklar tarafından nakledilen defnecilik anlatılarını gözden geçirme fırsatı sunarken öte yandan süreklilikleri ya da bazı değişiklikleri aşikâr kılma şansı vermektedir.

Bu bağlamda, elimizdeki belge koleksiyonu içerisinde en erken ve aynı zamanda en ilgi çekici olan İbn Bibi'nin, daha çok *Selçukname* olarak bilinen eseri el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye'de kayda geçirilen define anlatımıdır. Selçuklu Antalyası'nda Sultan II. İzzeddin Keykavus ile ilişkilendirilen söz konusu aktarım günümüz Kaleiçi'nde geçmektedir. İbn Bibi olayı şu şekilde nakletmektedir:

Sultan İzzeddin, Antalya'ya varınca yoksullukla karşı karşıya geldi. Bir gün efkâr dağıtmak için Antalya sarayı etrafında dolaşırken duvarda gözüne kare şeklinde bir yarık çarptı. Kendi kendine, 'Bana öyle geliyor ki, eğer bu yarık açılırsa, orada atalarımın evlatlarının zor durumda kaldıkları zaman kullanmaları için koyduğu bol miktarda mal var' dedi. Sultanın emriyle uzun süre uğraşıp o kapıyı açtılar. Orada kurşunla kapatılmış sandıklar gördüler. Onları açınca 100 bin gümüş Alayi dirhem ve 10 bin kırmızı dinar buldular. Bunlardan başka, tomar halinde kağıtların; öd, abanoz, sandal ve şimşir dallarının hesabı yoktu. Sultan, o hazineyi maiyetine (havaşi u haşem) ve bütün hizmetçilerine (hadem) dağıttı. Sıkıntılı kullarının dualarını Alaaddin'in ruhu-na gönderdi. Oradan Ladik'e (Denizli) hareket etti. (İbn Bibi, 1996: 149)

Söz konusu aktarım, "Antalya", "geçmiş" ve "hazine/define" imgelemlerini bir araya getirir ve bize kentin Türk-İslam Dönemine ait yazılı kaynaklara geçmiş ilk "hazine arama/define bulma" anlatısını sunar. Nitekim, defnecilik folkloruna dahil tüm anlatılarda karşılaştığımız gibi burada da görünen dünyanın dışında ve ancak çeşitli işaretler yoluyla kendini dışa vuran gizil ya da örtülü bir geçmiş tasavvurunun çok katmanlı bir şekilde yeniden üretildiği görülmektedir. Bu bağlamda, anlatının mekânsal düzlemine oluşturan Kaleiçi mevkii, bugün olduğu gibi 13. yüzyılda da antik Attaleai kentinin gösterişli kalıntılarının yoğun bir şekilde görünür olduğu bir tarihsel peyzaja sahiptir. Söz konusu tarihsel birikim elimizdeki aktarımda "atalarımız" göndermesiyle kendine yer bulurken, duvardaki-anormal- bir "işaret" onu okuma ya da ayırt etme becerisine sahip olan Sultan tarafından deşifre edilerek uzak geçmişe açılan metaforik bir kapı işlevi görmüş ve aslında tüm hikâyenin özünü oluşturan "hazineye/defineye" ulaşmayı mümkün kılmıştır.

Antalya defnecilik folklorunda kullanılan motifleri anlamamıza olanak sunan bir başka anlatı Osmanlı Arşivlerinde yer alan oldukça ilginç bir belgede karşımıza çıkar. Evrak, Küçük Değirmen Adası sakinlerinden Mihail isimli gayrimüslim vatandaşın 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Sarayı'na gönderdiği bir define alım-satım vukuatıyla ilgilidir. Anlaşıldığı kadarıyla Antalya limanından ayrılan ve Küçük Değirmen Adası civarına kadar gelen bir gemi burada fırtınaya yakalanmış ve parçalanarak batmıştır. Mihail batan gemiden kurtulan bir tüccardan garip bir define hikâyesi dinlemiştir. Tacirin anlattığına göre Antalya'dan dört saat mesafe uzaklıkta bir yerde bir grup denizci birtakım binalarla uğraşırken *yer altında bir kapı* bulmuşlardır. *Kapıyı açtıklarında bir mağara ile karşılaşmışlar ve bu mağarada çok kıymetli eşyalar ile altın sikkeler* bulmuşlardır. Antalya muhafızı bu denizcilerin eski işçilik ürünü kıymetli eşyalar bulduklarını duyunca defineyi bulan deniz-

cilerin elinden almıştır. Define meselesini duyan bölgedeki Fransa Konsolosu, muhafızın elde ettiği bazı değerli eşyaları 5000 kuruşa satın almış aldığı eşyaların arasındaki bir *sûr* (=üfleli müzik aleti) üzerinde yazan yazılardan bu aletin 2000-3000 yıl önce üretilmiş bir alet olduğunu anlamıştır. Bu aletin üzerindeki nakışları bal mumu ile kaplayıp kopyalamış ve elindeki eşyaları satmak üzere pazara göndermiştir. Rivayete göre konsolos 5000 kuruşa Antalya muhafızından aldığı eşyaları 100.000 kuruşa taliplerine satmıştır. Mihail, bahsedilen aletlerin bal mumu üzerine kopyalanmış nakışlarını bizzat kendi gözleri ile gördüğünü bildiren bir dilekçeyi padişahın huzuruna gönderilmiştir. Dilekçede, adı geçen Antalya muhafızının Tekeli Deli Bekir Paşa olduğu ve söz konusu defineinin bir kısmını hala elinde bulundurduğu aktarılmaktadır. Bu konuda gereğinin hızlıca yapılması zira vakit geçtikçe muhafızın durumu inkâr etmesinin kolaylaştığı belirtilmektedir (BOA., HAT., 113/4512). İnkâr edileceğine yönelik kaygısını dile getirmesi de dikkat çekici bir inanmışlığa dayalı definecilik hikayesi havası yaratmaktadır. Duyuma dayalı da olsa bu dilekçe bir taraftan define tabir edilebilecek eserlerle ilgili geniş mahiyette bilgiler içerirken bir taraftan da definecilik kültürünün hiç modası geçmeyen ve kalıplaşmış “şu kişi bulmuş” kavramına dair tarihî bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan ilgili belgenin devamı olmadığı için Mihail tarafından bildirilen bu sıradışı definecilik hikâyesinin ne ölçüde ciddiye alındığını ve defineye dair bir tahkikat yapıp yapılmadığını ne yazık ki öğrenemiyoruz. Ancak her halükârda, İbn-i Bibi'nin naklettiği hazineye açılan geçişi sağlayan metaforik “kapı” burada da tekrar etmektedir. Üstelik, Mihail'in anlatısı, bu geçişi “yer altı” ve “mağara” imgelemleriyle bütünleştirerek daha da zenginleştirmiş olmaktadır.

Geçmişte yaşayan ataların gelecek kuşakların zor günlerde kullanması için gizli bazı işaretler kullanarak çeşitli yerlere define bırakması Antalya'da tekrar eden bir motiftir. Nitekim aradan geçen yüzlerce yıla karşın halk arasında bu tür anlatıların canlı bir şekilde korunduğunu gösteren bir başka anlatı 19. yüzyılda Toros yüksek yaylalarını ziyaret eden arkeolog Theodor Bent'in bir dizi yayınında tekrar eden bir şekilde dile getirilir. Th. Bent, Likya, Pamphylia ve Kilikya'da yaşayan Yörükler'den bahsederken konuya ilişkin şunları kaydeder: “[Yörükler] size her zaman, yaşadıkları yıkıntıların arasında evvelden meskûn olanların soyundan geldiklerini ve müşfik cetlerinin örtüp sakladıkları hazinelere ilişkin, kendilerine haber vermek amacıyla duvarlara mektuplar astıklarını söyleyeceklerdir. Keza ben bir Yörük'ün, altın saklandığına emin olduğu bir kolona delik açmak için keski ile hararetle çalıştığını gördüm. Üstüne, Yörüklerin görünüşte aynı gayeyle Grek yazıtlarının dibine kazdıkları çukurları müşahade ettim” (Bent, 1891: 276; Kaftanlı, 2021: 239).

Yukarıdaki alıntıda yer alan birkaç göndermeyle Antalya'da definecilik folklorunun tekrar eden bazı anlatı kalıplarına yeni motifler eklenmektedir. Bu yönüyle, çeşitli antik kalıntıların, burada atıfta bulunulduğu şekliyle bir “sütunun”, gömülü olan hazinenin yerini gösterdiğine dair belli bir anlayışın bulunduğunu anlamaktayız. Diğerleri ise, olasılıkla Roma Dönemi'ne ait Eski Hellence yazıtlı taşların birer “tılsım” olarak algılanmasıdır. Bu son derece kritik öneme sahiptir ve anlaşıldığı kadarıyla bu tılsım çözüldüğünde aynı zamanda

hazineye giden yol da açılmaktadır.

Gerçekten de define arayıcılığında çalışmalar genellikle tılsım, şifa, efsane gibi hususlardan beslenerek yürütülmektedirler (Uysal, 1985: 107). Nitekim, üzerinde eski dönemlere ait yazıların bulunduğu taşların “tılsım” ya da “kötü ruhları uzaklaştırma” amacıyla kullanılmasına ilişkin 1908 yılında Demre’de vuku bulmuş bir olay kayıtlara geçmiştir. Buna göre, Antalya’nın Kaş kazasına bağlı Kumköy’de bulunan Sarısu İslam Mezarlığı içinde 2 metrelik ve üzerinde Rumca yazılar olan bir mezar taşının, başlarında bir papazın bulunduğu Hristiyan grup tarafından götürülüp manastıra konduğu ihbar edilmiştir. Ancak, Müslüman ahali bu duruma oldukça sert tepki göstermiş ve atalarının zamanında bu yana mezarlıkta bulunan bu taşın geri getirilerek yerine konulması için resmî makamlara başvurmuşlardır. (BOA., DH. MKT., 2667/70).

Öte yandan, üzerinde herhangi bir yazı bulunmayan çeşitli şekillerdeki taşların definenin yerini gösteren birer işaret olarak yorumu Antalya’da en çok karşılaşılan durumu oluşturur. Osmanlı dönemi belgelerinde Antalya merkeze dört saat mesafelik bir yerde olduğu ifade edilen Asar Kale (=Silyon) Mevkii’yle ilgili 1875 yılına ait bir belgede bu olgu olağanca berraklığı ile kayda geçmiştir. Buna göre, söz konusu alanda yer alan bazı eski taşlar burada geniş bir alana yayılan definenin bulunduğu dair söylentilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlgili yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Abdülatif isimli bir doktor söz konusu eserleri çıkarmak için bir dilekçe ile kazı izni talebinde bulunmuştur. (BOA., MF. MKT., 31/23). Benzer bir kayıt 1890 yılına aittir ve Sinan Mahallesi’nde (=Attaleia Nekropolü) Kırmızıoğlu bahçesi denilen mahalde çeşitli eski taşların burada bir definenin gömülü olduğuna delalet ettiğini aktarmaktadır (BOA., MF. MKT., 124/23). Bu belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Antalya’daki antik yerleşimlerin definecilik kültürü kapsamında dikkat çekici olmasının yanı sıra özellikle ilk belgede görüldüğü üzere define arama izni başvurusunda bulunan kişinin bir doktor olması da definecilik kültürünün yelpaze genişliği adına oldukça dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Dönemin eğitim, sağlık koşulları ve tıp alanındaki olumsuz ve zor şartları düşünüldüğünde hem toplum içinde saygın hem de ekonomik anlamda üst tabakada yer alan bir doktorun define arayışına girmesi, definecilik kültürünün sadece iktisadi koşullardan değil kültürel koşullardan da beslendiğini gösteren bir örnektir.

Antalya defineciliğinin yoğun olduğu bir yer olmasının yanı sıra Antalyalı definecilerin başka şehirlerdeki faaliyetlerine de şahit olmaktayız. Böylece Antalya ve çevresindeki gelişen definecilik kültürü ve hikâyelerinin başka kentlere taşındığı söylenebilir. Hem de sadece bir duyum üzerine. Buna dair dikkat çekici bir örneğe 1910 yılına ait bir belgede rastlanmaktadır. Belgeye göre Madenci Hüseyin Şükrü isimli bir Antalyalı definecinin Osmanlı başkentinde define arama girişimi söz konusudur. Bu kişi İstanbul’da Beyoğlu civarında bir araziye bundan 40-45 yıl önce eşkıyalar tarafından para gömüldüğüne dair aldığı bir duyum nedeniyle İstanbul’a gelmiş, gömülü olduğunu düşündüğü paraları bulması durumunda yarısını devlete vereceği vaat ederek, bir dilekçe ile kazı izni talebinde bulunmuştur (BOA., MF. MKT., 1162/76). İşin ilginç yanı ise Valilik, Müze Müdürlüğü,

Maliye ve Eğitim bakanlıkları arasında yapılan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla resmî kurumların her yıl çok sayıda böyle başvurularla uğraştıkları ve bu tür söylentiye dayalı defnecilik işlerini ciddiye almadıkları görülmektedir. Hatta Müze Müdürlüğü zaten bir define bulunamayacağı, bulunsa bile dilekçede yazdığı gibi eşkıyalar tarafından 40-45 sene önce gömüldüğü rivayet edilen paraların tedavülde bulunan paralar olacağını ve eski eser sayılamayacağı için konunun kendilerini ilgilendiren bir yanının da olmadığını dile getirmektedir.

Sonuç

Çalışmadaki veriler bütün olarak değerlendirildiğinde definenin tanımlanmasında *toprağa gömülmüş veya farklı yerlerde saklanmış* olması düşüncesi dikkat çekici asıl noktayı oluşturmaktadır. Bu hususlar defnecilik denilen faaliyeti, var olduğu düşünülen değerli şeyleri kazı yoluyla çıkarma veya arayıp bulma işi haline getirmiştir. Özellikle toprak altında gömülü olduğu inancı söz konusu olunca buradaki asıl sorun toprak altında gömü olup olmadığı değil, olduğuna dair inançtır. Bu inançtan hareket edilirse akla gelen soru da bu gömü nasıl veya hangi şartlarda oluşmuş olabilir şeklindedir. Sürekli toplumun gündeminde olan ve çeşitli hikâyelerle toplum nazarındaki popülerliği hiç bitmeyen gömüler nasıl meydana gelmiş olabilir? Bu sorunun cevabı oldukça çeşitli şekillerde verilebilir. Örneğin eski dönemlerde insanların varlıklarını saklama yöntemi olarak toprağın altını kullanma olasılığı akla gelebilir. Bunun yanı sıra parasal değeri olan şeylerin gömü haline getirilmesine yol açan başka etkenler de söz konusu olabilir. Bu etkenler arasında savaş, salgın hastalıklar ve bazı sosyal kargaşalar nedeniyle yaşadığı yeri terk etmeye mecbur kalma sayılabilir. Öte yandan eşkıya ve korsanların elde ettikleri varlıklarını korumak amacıyla toprağa gömmüş olabileceklerine olan inanç da bunlara eklenebilir. Ancak Karataş tarafından etraflıca açıklandığı üzere bir gömüyü ortaya koyan nedenler her ne olursa olsun, defnecilik anlatıları bir sosyal güdü işlevi görmek suretiyle defnecilik kültürünün sürekliliğini yeniden ve yeniden üretirler.

İşte bu tür inançlardan beslenerek devam eden defnecilik folklorunun Antalya özelinde genel bir değerlendirmesi yapıldığında, oldukça geniş bir zamana yayıldığını söyleyebiliriz. Nitekim incelediğimiz kayıtlar kentin sahip olduğu tarihsel birikimin, bize en azından 13. yüzyıldan itibaren define arayışlarına odak olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, eldeki kayıtlar Türkiye'nin farklı bölgelerinde gerçekleştirilen saha araştırmalarında elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Bu yönüyle, kentin barındırdığı eski yerleşim alanları ve Mihail örneğinde ise yer altı mağarası definelerin bulunduğu muhitler olarak tarif edilmişlerdir. Bu durum Uysal (1974), Şenesen (2016), Karataş (2021) ile Yolcu ve Karakaya'nın (2017), derlemeleriyle de örtüşmektedir. Öte yandan define yerinde ve çevresinde bulunan işaretler söz konusu olduğunda nispeten daha geniş bir repertuar bulunmaktadır. Onlardan İbn Bibi'nin aktarımında kullanılan “kare şeklinde yarı”, Yolcu ve Karakaya tarafından listelenen işaret ve semboller içerisinde kendisine yer buluyor olması açısından dikkat çeker. Nitekim Yolcu ve Karakaya'nın derlemesinde *Kare* ve *L* işaretleri hem mezar hem de odadan odaya geçişin sembolü olarak kaydedilirken *Ok* ve *Kare* de-

finenin yerini göstermektedir. Eski yazı veya kitabelerin bir tılsım ya da definenin yerini gösterdiğine dair bir işaret olarak kullanımı ise Uysal (1974) tarafından oluşturulan listede karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu örneklere atıfta bulunarak definecilik folklorunun hem Antalya hem de Türk halk kültüründe ne denli köklü ve çok katmanlı bir birikime sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Osmanlı arşiv belgeleri sadece tarihsel bağlarıyla değil aynı zamanda içerdikleri bilgiler ile bize definecilikle ilgili inanış ve uygulamalar hakkında da eşsiz bilgiler vermektedir. Bu bilgiler günümüzde artarak devam eden ve tarihsel değerlerimizin yok olmasına sebebiyet veren definecilik faaliyetlerini tarihsel, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla kavrama fırsatı verirken aynı zamanda onun engellenmesine dönük farklı söylem ve eylem alanları geliştirmemize de katkı sağlamaktadır.

Notlar

- 1 Defineciler arasında define için *gömi* kelimesi de kullanılmaktadır. Bu kelimenin kullanılması söz konusu değerli eşyanın/eşyaların yer altında geçirdiği süreye işaret etmektedir (Karataş, 2021: 81).
- 2 Eski eser kavramı ve bu kavramın kapsamı konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Her şeyden önce bir eserin eski eserler kapsamında değerlendirilmesinin ölçütü nedir? Mumcu bu konuda eskilik niteliği taşıyan her eserin eski eserler hukuku kapsamına giremeyeceğini, bazı yeni eserlerin de bu hukuk kapsamında değerlendirilerek geleceğe eski eser olarak taşınması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre eski eserler kapsamında değerlendirilmesi gerekenler, eski dönemlerden günümüze intikal etmiş tarihi, arkeolojik veya sanatsal değeri olan eserler ile gelecekte bu şekilde değerler taşıyacağı kesin olan ve az sayıda bulunan eserlerdir. Mumcu, 1969: 50; Ayrıca bu görüşlerin derli toplu bir şekilde değerlendirilmiş hali için bkz. Nesli, 2018: 434-435.
- 3 TDK Türkçe Sözlük, “defineci”, (<https://sozluk.gov.tr/erişim tarihi: 06.01.2023>)
- 4 Definecilik ve definelerle ilgili bu inanışların çeşitleri ve folklorik özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler için Şenesen, 2016: 285-294; yine para veya parasal değeri olan şeylerin toprak altına gömülme nedenleriyle define olduğuna inanılan yerlerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Kocaoğlu, 2021: 35-37. Bunların dışında defineciliğin sadece bir kazanç sağlama faaliyeti değil halk simyası boyutu dikkate alınarak değerlendirilmesi ile ilgili bir çalışma yapan H. Saim Parlador, daha yoğun bilgi bulunabilen ve daha etkili olabileceği düşünülen internet temelli sosyal gruplarla ilgili verileri analiz etmektedir. *Altın Peşindekiler: Simyanın Folk Görünümü Olarak Definecilik* isimli bildiri metni defineciliğin sosyolojik boyutlarına farklı bir bakış açısı sunması bakımından dikkate değer bir çalışmadır.

Yazarların katkı düzeyleri: Bu makaledeki yazarlar çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına ortak ölçüde katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article: Authors in this article contributed to the 50% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Akgün, M.R. (2012). Osmanlı hukukunda definelerin mülkiyeti ve vergilendirilmesi. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*. 13-14, 59-81.
- Akkuş, Z. ve Efe, T. (2015). Türkiye’de defneciliğin kültürel mirasın korunması bağlamında değerlendirilmesi. *Birey ve Toplum*. 5 (10), 105-131.
- Aktan, H. (1994). Define. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9, 87-88.
- Bent, Th. (1891). The yourouks of Asia Minor. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*. 20. 269-276.
- BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri), DH. MKT., 2667/70.
- BOA., HAT., 113/4512.
- BOA., MF. MKT., 31/23.
- BOA., MF.MKT., 124/23.
- BOA., MF. MKT., 1162/76.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın.
- El-Daly, O. (2005). *The missing millennium. Ancient Egypt in Medieval Arabic Writings*. UCL.
- İbn Bibi. (1996). *el-Evâmirü'l-‘Alâ’iye fi'l-umûri'l-‘Alâ’iye (Selçukname) 2*, (M. Öztürk, Haz.) Kültür Bakanlığı.
- İbn Haldun. (2009). *Mukaddime 2*, (S. Uludağ, Haz.) Dergâh.
- Kaftanlı, A.U. (2021). Küçük Asya’nın yörükleri. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. 23, 219-254.
- Karataş, H. (2021). “Azıcık suçlu”: *Defnecilik Folkloru*. Doğu Kütüphanesi.
- Kocaoğlu, B. (2021). *Osmanlı Devleti’nde defnecilik (1781-1900)*. Berikan.
- Konyar, E. (2009). Türkiye’de defnecilik: eski eser yağması. *Toplumsal Tarih*, 185, 84-89.
- Kurt Çalışkan, K. (2019). *Bir yeraltı ekonomisi olarak defnecilik: Van örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kuşcu, D. (2019). Hukuki olarak define arayıcılığı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 25 (2) 1093-1130. doi: 10.33433/maruhad.667721
- Mumcu, A. (1969). Eski eserler hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 26, 45-78.
- Nesli, A. (2018). Eski eserlerin korunmasının hukuk tarihi yönüyle incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 20 (1) 431-478.
- Parladır, H.S. (2016). Altın peşindekiler: Simyanın folk görünümü olarak defnecilik. *Lidya Altın Ülke Uluslararası Katılımlı Altın, Gemoloji ve Kuyumculuk Sempozyumu* içinde (ss. 210-219). Lidya Altın Ülke Uluslararası Katılımlı Altın, Gemoloji ve Kuyumculuk Sempozyumu’nda sunulan bildiri, Salihli: Salihli Belediyesi.
- Schnapp, A. (1996). *The discovery of the past: the origins of archaeology*. British Museum.
- Şenesen, İ. (2016). Türkiye’deki define ve defnecilikle ilgili inanışlar ve bu inanışların motif index’e göre değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25 (2) 283-298.
- TDK Türkçe Sözlük. Defneci. (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 06.01.2023)

- Trigger, B. (1996). *A History of Archaeological Thought*. Cambridge University.
- Uysal, A.E. (1985). Türkiye’de gizli hazineler ile ilgili inançlar ve uygulamalar. *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 1 (1) 107-110.
- Uysal, A.E. (1974). Türkiye’de halk defineciliğinde folklor unsurları. *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*. Başbakanlık. 416-424.
- Yolcu, M.A. ve Karakaya, H. (2017). Definecilik folkloru. *Karadeniz Araştırmaları*. 14 (54) 117-133.

Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).